

НАУКОВЕ ЖИТТЯ ТА КОМЕНТАРІ ФАХІВЦІВ / ACADEMIC LIFE & COMMENTARIES

УДК 316.3

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/8.17>Ю. Савельєв, канд. філос. наук, доц., старш. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ І КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ НАУКОВИХ ВИДАНЬ В УКРАЇНІ (обговорення проекту "Про затвердження порядку формування переліку наукових фахових видань України")

Міністерство освіти і науки України (МОН) запропонувало до громадського обговорення Проект "Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України", про що зазначено на сайті Міністерства: <http://mon.gov.ua/citizens/zv%E2%80%99yazki-z-gromadskisty/konsultacziyi-z-gromadskisty/gromadske-obgovorennya-2017.html>. Зауваження та пропозиції приймаються МОН до 15 червня 2017 р. на електронну адресу dak@mon.gov.ua.

У контексті проблем суспільних і гуманітарних наук в Україні, які добре відомі соціологам, вважаю необхідним висловити такі зауваження і пропозиції:

1. Кардинальна зміна принципів формування переліку фахових вітчизняних видань є нагальною потребою, оскільки сприятиме підвищенню і контролю якості наукових публікацій. Тому розробку проекту слід вітати.

2. Хоча публікації в міжнародних журналах, які входять до баз Web of Science або Scopus і посідають провідні місця в рейтингу за показниками цитування, є опосередкованим свідченням внеску дослідника до світової науки, якісні українські наукові журнали також потрібні. Упровадження системи оцінювання і контролю якості наукових видань є необхідною передумовою розвитку науки та вищої освіти в Україні.

3. Особливо важливим формування переліку фахових видань є для суспільних і гуманітарних наук. Ураховуючи особливості досліджень у галузях гуманітарних і соціальних наук, зокрема переважно локальний характер знання, а також стан індексування публікацій українських дослідників у цих галузях, використання баз Web of Science та Scopus для оцінювання якості публікацій є малоефективним. В Україні в цих галузях практично відсутні наукові видання, що індексуються у Web of Science або Scopus. Тому запропоновані пропозиції в першу чергу стосуватимуться видань із суспільних і гуманітарних наук, хоча загальні принципи можуть бути поширені на всю систему фахових видань України.

4. Позитивними моментами проекту "Порядку формування Переліку наукових фахових видань України" є впровадження диференціації наукових фахових видань (п. 11) і вимоги дотримання процедури експертного оцінювання (зовнішнього рецензування) статей (п. 8.7).

5. Основним недоліком Проекту, що обговорюється, є продовження практики включення до переліку фахових видань переважно за формальними ознаками (пп. 8.1–8.6), які достатньо легко зімітувати.

6. Іншим недоліком Проекту в контексті суспільних та гуманітарних наук є включення до вищої групи фахових видань (категорія "А") лише тих журналів, що індексуються у Web of Science або Scopus (п. 11). Оскільки таких видань практично немає, то суспільні й гуманітарні науки будуть позбавлені визнання МОН вітчизняних наукових журналів-лідерів.

Крім того, факт включення до баз Web of Science або Scopus автоматично не гарантує якість видання. Наприклад, Scopus регулярно вилучає сумнівні журнали – на початку 2017 р. було вилучено український журнал з економічних наук Actual Problems of Economics (Актуальні проблеми економіки, ISSN 1993-6788, <https://www.elsevier.com/solutions/scopus/content>). Це доводить недостатність використання лише формальних критеріїв, зокрема включення до міжнародних наукометричних баз (п. 11).

7. Упровадження ефективної процедури формування Переліку наукових фахових видань України є можливим за умови поєднання формальної бібліометричної та змістовної фахової експертизи в кожній галузі науки. МОН не володіє ресурсами для здійснення такої експертизи самостійно.

8. Можливість здійснювати бібліометричну експертизу має Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка підтримує інформаційний ресурс "Наукова періодика України", що інтегрований з відкритою наукометричною платформою Google Scholar.

9. Можливість здійснювати змістовну фахову експертизу у кожній галузі науки мають професійні наукові асоціації, провідні дослідницькі університети та наукові установи НАН України.

10. Таким чином, проект, що обговорюється, необхідно доповнити описом прозорості багаторівневої процедури формування Переліку наукових фахових видань України, у якій були б прописані ролі бібліометричної та змістовної фахової експертизи, а не лише право МОН приймати рішення та здійснювати щорічний моніторинг (пп. 6, 9).

11. Така багаторівнева процедура може передбачати:

а. Визначення базового (стартового) масиву періодичних видань, з якого формується Перелік наукових фахових журналів трьох категорій. Критерієм є включення до інформаційного ресурсу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського "Наукова періодика України" та активний статус видання. Базові вимоги охоплюють наявність свідоцтва про державну реєстрацію засобу масової інформації та ISSN, що зазначені в пп. 8.1 та 8.4 Проекту.

б. Найнижча категорія фахових видань (категорія "В" у Проекті, що обговорюється) формується МОН на основі довідки про внесення електронної копії видання на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, включення до ресурсу "Наукова періодика України" з регулярним оновленням інформації та результати бібліометричної експертизи видання.

У довідці зазначається, чи відповідає видання основним формальним вимогам (пп. 8.1–8.7 та п. 11 Проекту): крім наявності свідчення про державну реєстрацію засобу масової інформації, ISSN, функціонуючої web-сторінки, повноцінних рефератів (анотацій) усіх статей англійською мовою, обов'язковою формальною вимогою мають бути: **регулярність виходу** видання, розміщення змісту всіх номерів видання на платформі "Наукова періодика України" і відповідна **індексація** видання наукометричною платформою Google Scholar **протягом останніх п'яти років**. Така вимога дозволить окреслити коло журналів, які мають історію існування й певну репутацію.

Також для якісного фахового періодичного видання у складі редколегії слід очікувати щонайменше **7–10 фахівців**, які мають науковий ступінь доктора наук (для іноземних фахівців – доктора філософії) з відповідної галузі (а не 3, як пропонується у Проекті).

У довідці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України також має зазначатися **рівень цитування статей та індекс Гірша видання** (за весь час існування та за останні п'ять років) за даними Google Scholar.

с. Друга та вища категорії фахових видань (відповідно *категорія "Б"* і *категорія "А"*, п. 11 Проекту) формуються з журналів, які було включено до попередньої категорії, на основі **змістовної фахової експертизи** відібраних видань у кожній галузі науки.

МОН замовляє таку експертизу в щонайменше **трьох експертних груп**, що представляють професійні наукові асоціації, провідні дослідницькі університети та наукові установи НАН України. МОН також може залучати незалежних експертів, зокрема іноземних.

Результати експертизи мають ґрунтуватись на **чітких і прозорих критеріях**, як кількісних, так і якісних, що охоплюють:

- i. показники цитування журналу;
- ii. якісний склад міжнародної редакційної колегії, яка має включати найбільш авторитетних вітчизняних та іноземних фахівців (частка відомих закордонних учених у редколегії; частка у складі українських учених, які мають публікації в іноземних журналах, що індексуються у Web of Science або Scopus, з відповідної дисципліни; показники цитування членів редколегії (для цього можна використовувати дані Scopus, а для суспільних і гуманітарних наук – також Google Scholar, зокрема платформу "Бібліометрика української науки": http://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=pro_proect);
- iii. дотримання журналом міжнародних стандартів процедури **зовнішнього анонімного рецензування**;
- iv. дотримання авторами статей **професійних та етичних вимог** дослідження (у Проекті, що обговорюється, етичні вимоги для оцінювання якості видань узагалі не згадуються);
- v. частка публікацій закордонних фахівців за останні п'ять років;
- vi. частка публікацій англійською мовою за останні п'ять років;
- vii. відсутність вимог оплати публікації в журналі (як формальних, так і неформальних; докази таких вимог, що повідомляються авторами, є підставою для вилучення журналу з двох вищих категорій фахових видань);
- viii. науковий рівень статей, що публікуються у виданні; загальна оцінка оригінального внеску опублікованих досліджень у дисциплінарному контексті;
- ix. роль журналу в розвитку відповідної галузі наук в Україні.

Індексування платформами Web of Science або Scopus є опосередкованим свідченням якості видання. Проте для українських журналів у галузях суспільних і гуманітарних наук включення до цих платформ недоцільно робити обов'язковою вимогою для отримання найвищої категорії принаймні в найближчі 5–10 років.

Також **абсолютно недоцільно** впроваджувати вимогу включення видання "до інших міжнародних наукометричних баз даних" (п. 11). Присутність журналу в подібних базах, яких сьогодні налічуються десятки й серед яких є популярні в Україні Index Copernicus (IC) та "Російський індекс научного цитування (РИНЦ)", у жодному разі не свідчить про якість публікацій і тому є малоінформативним критерієм. Ці бази не можуть вважатися адекватною заміною для провідних платформ Web of Science та Scopus, тому можна рекомендувати вилучити цю вимогу з п. 11 Проекту.

Разом з тим варто підтримати вимогу для фахових видань вищих категорій мати **цифровий ідентифікатор DOI** для статей, що публікуються (п. 11).

12. Таким чином, за результатами комплексної фахової експертизи МОН **прозора і публічно формує рейтинг** наукових видань з кожної галузі наук. **Один – два журнали**, що очолюють рейтинг (топ-журнали), отримують найвищу категорію (*категорія "А"*, п. 11 Проекту). Виданням, що є нижчими в рейтингу і отримали позитивну оцінку експертів за кількісними та якісними показниками, присвоюють другу категорію (*категорія "Б"*, п. 11 Проекту). Решта видань, що відповідають формальним вимогам, які запропоновано вище (п. b цього документа), але отримали низькі оцінки й зауваження під час змістовної фахової експертизи, залишаються в найнижчій категорії (*категорія "В"*, п. 11 Проекту). Доцільно запропонувати норму, згідно з якою такі видання мають право кожні два роки проходити повторне оцінювання для переведення у вищу категорію.

13. Можна рекомендувати не скасовувати найнижчу категорію наукових фахових журналів (*категорія "В"*, п. 11 Проекту) після 2022 р., що пропонується у п. 14 Проекту. Ця категорія потрібна для відбору видань за формальними ознаками для подальшого експертного оцінювання.

14. Разом з тим до переліку видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (доктора філософії), слід включити **лише журнали двох вищих категорій**.

15. Також доцільно запровадити вимогу публікації щонайменше однієї статті в топ-журналі найвищої категорії (*категорія "А"*, п. 11 Проекту) для здобуття наукового ступеня доктора філософії і 7 статей для здобуття наукового ступеня доктора наук.

16. Для підвищення якості українських наукових періодичних видань з подальшою їх індексацією наукометричними платформами Scopus та Web of Science видавцям цих журналів слід рекомендувати вжити заходи для включення видань до провідних бібліографічних сервісів ProQuest та EBSCO.

17. Додатково до сформованого таким чином переліку фахових наукових періодичних видань визнати фаховими публікації англійською мовою в наукових монографіях, які індексуються в базі Scopus. У галузях гуманітарних і

соціальних наук рекомендувати видавництвам дослідницьких університетів та НАН України вжити заходів для створення у співпраці з провідними міжнародними видавництвами книжкових серій, що індексуються в базі Scopus, для публікації **наукових монографій** англійською мовою з проблематики українського суспільства, історії та культури. Організувати **відкриті конкурси** для публікації монографій у межах подібних серій.

18. МОН, вищим навчальним закладам та НАН України необхідно створити **систему заохочення** наукових співробітників, викладачів, студентів та аспірантів щодо публікацій у міжнародних журналах, які входять до баз Web of Science, Scopus і мають високі показники цитування, і в **українських фахових топ-журналах найвищої категорії**. Оцінка результативності наукової роботи має залежати від рівня журналів, у яких опубліковані результати досліджень.

19. У галузях гуманітарних і соціальних наук важливо сформулювати критерії оцінювання, що є **відмінними** від природничих наук. Зокрема, враховувати кількість співавторів і підвищувати оцінку, якщо публікація є одноосібною.

20. Запропоновані зміни **дозволять підвищити і контролювати якість** наукових публікацій, створити передумови для включення вітчизняних журналів до баз Web of Science та Scopus, а також адекватніше оцінювати результативність наукової роботи.

Надійшла до редколегії 19.05.17

Yu. Savelyev, PhD, Senior Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF EVALUATION AND QUALITY CONTROL OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS IN UKRAINE